

Література:

1. Верещагіна Л.А. Психологія потребностей и мотивация персонала / Л.А. Верещагіна, И.М. Карелина. — Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2002. — 152 с.
2. Дмитренко Г.А. Мотивация и оценка персонала: учебн. пособие / Дмитренко Г.А., Максименко Т.М., Шарапатова Е.А. — К.: МАУП, 2002. — 248 с.
3. Занюк С.С. Психологія мотивації: навчальний посібник / Сергій Степанович Занюк. — К.: Либідь, 2002. — 304 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. — СПб: Питер, 2003. — 512 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность /Алексей Николаевич Леонтьев. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1977. — 357 с.
6. Лопушинський І.П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: дис. ... доктора наук з держ. управління: 25.00.02 / Лопушинський Іван Петрович. — К., 2008. — 508 с.
7. Малинка Ю.Г. Толерантність як філософсько-світоглядна проблема в громадянському суспільстві [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_SV/Gileyasp/F12_doc.pdf.
8. Новый тлумачний словник української мови: у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. — 2-ге вид., випр. — Київ: Аконіт, 2001. — Т. 3. — 2001. — 863 с.
9. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека / Казимеж Обуховский. — СПб.: Издательство «Речь», 2003. — 296 с.
10. Психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / [Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. та ін.]; за ред. Ю.Л. Трофімова. — [3-тє вид., стереотип.]. — К.: Либідь, 2001. — 560 с.
11. Спивак В.А. Управление персоналом: учебн. пособие / Владимир Александрович Спивак. — М.: Эксмо, 2010. — 336 с.
12. Толерантність: сфера міжконфесійних відносин. Релігієзнавчий аналіз / [Упорядник, авт. передмови Л.О. Филипович]. — К.: ЦеРІС, 2004. — Вип. 2. — 189 с.

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АЛЬТРУЇЗМУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

УДК: 155.232.302

Трифкіна А.М.

У статті розглядаються зарубіжні та вітчизняні концепції альтруїзму, представлена їх систематизація та порівняльна характеристика.

Ключові слова: альтруїзм, альтруїстична поведінка, просоціальна поведінка.

В статье рассматриваются зарубежные и отечественные концепции альтруизма, представлена их систематизация и сравнительная характеристика.

Ключевые слова: альтруизм, альтруистическое поведение, просоциальное поведение.

The article deals with foreign and domestic concept of altruism, presented their classification and comparative description.

Keywords: Altruism, altruistic behavior, prosocialna behavior.

Актуальність. Сьогодні постало питання щодо того, чи можливо за допомогою фізіологічних механізмів, життя і життєдіяльності розвинути почуття альтруїзму, розкрити внутрішній потенціал кожної особистості, що виступає як сукупність різноманітних моральних якостей, таких як співчуття, взаємодопомога. Чи може суспільство сформувати в людині таку систему цінностей, яка дасть їй можливість співпереживати й співчувати іншим. Вплив соціуму на розвиток особистості величезний, тому чи не воно сприяє розвитку егоїстичності, нав'язуючи свої цінності. Все, що людина робить, вона робить лише з однією метою - заслужити визнання інших, адже незалежно від індивідуальних особливостей, всі ми прагнемо бути шанованими та успішними. Навіть у найегоїстичнішої людини є можливість вийти з вузького сприйняття інших, до більш широкого бачення. І в цьому може посприяти суспільство, бо якщо найшановнішою річчю стане взаємодопомога, то люди захочуть допомогати, оскільки вони прагнуть любові та поваги.

Мета дослідження – це аналіз альтруїстичної поведінки в соціумі.

Проблема альтруїзму – проблема вічна і завжди актуальна. Альтруїзм - виключно складний об'єкт для психологічного аналізу. Велику складність для дослідників альтруїстичної поведінки представляє те, що її мотив можна зрозуміти лише після здійснення альтруїстичного вчинку. Останнім часом інтерес до альтруїзму зріс, нинішня ситуація у світі, соціально-економічна криза спричинили хвилю нових досліджень в цьому напрямі. Проблематика моральності впродовж століть цікавила людство, але сьогодні вона стала актуальною як ніколи із-за соціальних змін, що викликали переорієнтування ціннісних орієнтирів буття людини. Відсутність системних поглядів вимагає вивчення уявлень про суть альтруїзму, а також проведення класифікації цих вистав. Проблема альтруїзму є актуальною у вітчизняній та зарубіжній психології. Існує безліч визначень альтруїзму (наведемо їх нижче за текстом).

Альтруїзмом правомірно називати систему орієнтацій цінностей особистості, при якій основний мотив і критерії етичної оцінки засновані виключно на інтересах, благах іншої людини або соціуму. Сам термін альтруїзму протилежний егоїзму, і несе в собі ідею безкорисливості, яка реалізується в діях, що не вимагають реальної винагороди за надану допомогу. Альтруїзм і його області можуть бути розглянуті з точки зору різних наук. Проблема альтруїзму зачіпає значний аспект життя людини, але абсолютизація альтруїзму, як і його недооцінка настільки ж помилкова. По суті, реальність альтруїстичної поведінки може бути визначена виключно тими цінностями, які лежать в основі взаємовідношень.

Наша мета дослідження – полягає в систематизації і аналізі зарубіжних і вітчизняних підходів з проблеми альтруїзму.

Результати аналізу свідчать, що безліч теорій і підходів у вивченні даної проблеми можна розділити на чотири групи: психологічні, філософські, соціальні, еволюційні теорії. Розглянемо кожну з цих груп теорій окремо.

Проблема альтруїзму в зарубіжній психології.

Психологічні теорії. У цю підгрупу входить *концепція альтруїзму, як замаскованого егоїзму*. Тут фокус уваги націлений на мотиваційну складову кооперативної поведінки і сама альтруїстична поведінка прибічниками не розглядається. Прихильники цієї теорії вважають, що альтруїстична поведінка неможлива в принципі, вона завжди переслідує яку-небудь вигоду. Вигодою може бути: підвищення впевненості в собі, зростання відчуття власної гідності, задоволення своїх потреб і інтересів і так далі. Всі хороші вчинки не завжди є абсолютною безкорисливими - в одних егоїзм матеріальний, а для інших - духовний [8, с. 205].

Глибинно-психологічне розуміння альтруїзму. Ганна Фрейд розглядає альтруїзм з точки зору захисних механізмів, які реалізують егоїстичну мотивацію в альтруїстичній поведінці. Виділяються механізми психологічного захисту, які діють системно та можуть підтримувати альтруїзм на постійному рівні. На думку Г. Фрейд, одним з найпоширеніших захисних механізмів, здатним впливати на відносини між людьми, виступає проєкція. Вона дозволяє «обхідними шляхами» реалізовувати стримані бажання [23, с.138]. Пояснення альтруїстичного поведінки через призму захисних механізмів дуже переконливе, але не всі люди з пригніченими потягами і бажаннями прагнуть до вчинення альтруїстичних вчинків. Психоналітики взагалі схильні розглядати будь-яку поведінку як егоїстичну, пов'язану із задоволенням життєвих потреб організму. Загальне, що об'єднує психоналітичні підходи - це розгляд даного феномена з точки зору таких форм поведінки, які зовні виглядають альтруїстично, а насправді такими не є. Альтруїзм з точки зору психоаналізу не передбачає існування істинного альтруїзму, в ньому немає місця для таких понять як «любов», «віра», «дружба». Але їх не можна ігнорувати, тоді як вони є основним спонукальним чинником альтруїстичних вчинків. Недарма Питирим Сорокін назвав свою працю, присвячену альтруїзму, «Тасмична енергія любові».

Так само, як Г.Фрейд, Е.Фромм підкреслює ворожий характер крайніх форм альтруїстичної поведінки. Досліджуючи його на прикладі ряду пацієнтів, він виявив в подібній поведінці прагнення до влади і домінування над іншими, що формує особливо жорсткі форми залежності, перешкоджає зростанню і сепарації особистості [24, с. 234].

Теорія альтруїзму, як незалежної особистісної риси. Надання допомоги, на думку психологів, можна передбачити. Існують певні якості особистості, які мають вплив і прогнозують реакцію людини на різні ситуації пов'язані з наданням допомоги. Виявлені характерні поєднання особистісних якостей, у людей, схильних до альтруїстичної поведінки. Доведено, що вони, як правило, зберігаються з часом. Найбільше схильні до надання допомоги, люди емоційні, які вміють співчувати іншим (Bierhoff et al, Wilson & Petruska, Romer et al,) [32, с. 204].

Прихильники *погляду на альтруїзм як наслідок емпатії*, пов'язують її з психологічним механізмом ідентифікації. Психолог Деніел Бейтсон вважав, що готовність допомагати є наслідком не тільки турботи про власні інтереси, але і альтруїстичних міркувань. Емпатія посилює ідентифікацію з людиною, якій надається допомога (тим самим, допомагаємо вже не іншим, а собі в чужому образі) [6, с. 147].

Основою емпатії виступає соціальний інтелект (він допомагає здійснювати альтруїстичну поведінку) - це вміння розуміти іншого і на основі цього інтуїтивно розпізнавати його почуття, душевні переживання. Розуміти інших нам допомагає емоційний досвід, інтуїція, високі моральні принципи, вміння відчувати, наявність розвиненої етики та властивостей меланхолійного темпераменту. У тій чи іншій мірі емпатія притаманна фактично кожному, але ступінь вираженості емпатичних здібностей залежить від індивідуально-психологічних здібностей. Розглядати альтруїстичні вчинки тільки через призму емпатії недостатньо, бо її наявність необхідна, але не достатня для кооперативної поведінки.

Соціальні теорії. До них відносяться - норма соціальної відповідальності і норма взаємності. Відповідно до *теорії соціальної відповідальності* в основі альтруїстичного поведінки лежить надання допомоги людям, не здатним брати участь в рівноцінному обміні. Таким чином, норма соціальної відповідальності змушує нас піклуватися про тих, хто цього потребує, стільки часу, скільки потрібно, навіть тоді, коли вони не в змозі віддячити нам. Норма соціальної відповідальності має виражену інстинктивну природу, вона присутня у багатьох видів ссавців, що ведуть груповий спосіб життя. Так, Хоровіч показав, що досліджувані охоче допомагають іншим людям у тих випадках, коли вони це роблять добровільно, ніж коли вони зобов'язані це робити [27, с. 31].

Норма взаємності. Ідея покласти в основу безкорисливої альтруїстичної поведінки норму взаємності належить соціологу Алвіну Гоулднером. Він стверджував, що є універсальний кодекс честі, девізом якого є наступний: тим, хто нам допомагає, ми повинні надавати у відповідь допомогу, а не заподіювати зло [1, с. 35]. Нічого не віддавши натомість тому, хто надав допомогу, людина порушує норму взаємності. Якщо люди розуміють, що не зможуть надати відповідну послугу, то їм буде незручно її приймати, і вони можуть відмовитися від допомоги (якщо ж допомогу все-таки змушені прийняти, то страждає самооцінка). Саме тому горді люди рідко звертаються по допомогу. На думку Джінтіс і Боул [29, с.127], основною рисою альтруїзму є схильність до співпраці і покарання тих, хто порушує норми співробітництва.

Дж. Алмен Пільявін і Пітер Каллер (США) стверджують, що ми обмінюємося не тільки матеріальними благами, але й соціальними товарами - любов'ю, послугами, інформацією, статусом [32, с. 176]. У такому випадку використовується стратегія «міні-макса» - мінімізуємо витрати, максимізуємо заслуги. Ця теорія в жодному разі не стверджує, що такі міркування визначають нашу поведінку.

Користь від надання допомоги може бути не тільки зовнішньою, але і внутрішньою, що означає внутрішнє самовинагородження, коли людина після надання допомоги іншим відчуває самозадоволення, думаючи про себе краще, ніж раніше, у неї посилюється почуття власної гідності. Так, Мідларські говорять про те, що альтруїзм суб'єкта підвищується, якщо суб'єкт отримує визнання своєї «високої компетентності» у будь-якої діяльності [30, с. 87].

Хоча, як стверджує Б.Ф. Скіннер, ми поважаємо людей за добрі вчинки тільки тоді, коли не в змозі їх пояснити. Ми пояснюємо поведінку цих людей їх внутрішніми диспозиціями у випадку невивчення зовнішніх пояснень.

Коли ж зовнішні причини очевидні, ми відштовхуємося від них, а не від особливостей особистості [30, с. 87].

Дві перераховані теорії соціальних норм виходять з того, що безкорисливе надання допомоги пов'язано з існуванням у суспільстві певних правил. Ці правила формуються за рахунок цілого ряду механізмів у процесі соціалізації, таких як виховання, накопичення власного життєвого досвіду, навчання, тобто входження людини з самого дитинства в культуру і прийняту в даному суспільстві систему норм і цінностей [30, с. 87].

У цю підгрупу входить теорія соціального обміну. Прихильники цих поглядів розуміють суспільство як збалансовану систему, а альтруїстичні вчинки з точки зору «соціальної економіки». Люди вступають у взаємодію, здійснюють альтруїстичні вчинки для задоволення своїх потреб. Д.Майєрс стверджує, що «Ми обмінюємося не лише матеріальними цінностями, але і такими соціальними цінностями, як любов, послуги, інформація і статус. При цьому ми використовуємо стратегію «мінімакса», тобто прагнемо звести до мінімуму власні витрати і отримати максимально можливу винагороду» [14, с.185].

Філософські теорії. Під альтруїзмом у філософії розуміють принцип безкорисливого служіння іншим людям. Саме поняття ввів філософ Огюст Конт, який під альтруїзмом розуміє безкорисливі спонукання людини, спрямовані на турботу про інших [21, с.26].

У XIX столітті під впливом утилітаризму альтруїзм розглядався як обмеження своїх інтересів заради інтересів інших людей. А в другій половині XX століття філософсько-етична проблематика, пов'язана з альтруїзмом, отримала розвиток у дослідженнях допомагаючої поведінки. Альтруїзм аналізується в контексті відносин між людьми, на матеріалі різних форм солідарності та благодійності, переосмислюється в контексті етики турботи [26, с. 48].

Ніцше вважає сам альтруїстичний принцип за своєю суттю негативним і зверненим на знеособлення людини, що спрямовано проти принципу розвитку. В одній з фундаментальних праць «Культура та етика» А.Швейцера стверджується, що «серед сил, що формують дійсність, моральність є першою. Вона - вирішальне знання, яке ми повинні відвоювати у мисленні ... [22, с 299].

Еволюційні теорії. Серед них центральними є теорії *спорідненого і реципрокного альтруїзму*. Споріднений альтруїзм визначається як самопожертва людини заради родича. Поступаючись ресурсами близькому родичу, утримуючись від особистих бажань, людина сприяє збереженню своїх генів. Докінз у своїй книзі «Егоїстичний ген» висловив подібні погляди на феномен альтруїзму [7, с. 145].

З точки зору еволюційної теорії самопожертву заради родича буде виправдано, і з цим важко не погодиться, адже все в природі функціонує задля підтримання балансу загальної системи, навіть кожна клітинка нашого організму функціонує на благо всього організму.

Крім звичайного альтруїзму існує ще і *реципрокний альтруїзм*, який передбачає якусь вигоду і у взаєминах. Він проявляється у вигляді принципу «ти мені - я тобі». Взаємний альтруїзм - поняття, введене Р.Трайверсом, передбачає ту чи іншу ступінь самопожертви навіть заради нерідної людини, але тільки якщо вона готова до аналогічної допомоги. Інакше кажучи, «ряту-

ють тільки того потопаючого, який безсумнівно врятує тебе, якщо ти будеш тонути» [16, с. 142].

Аналізуючи літературу, присвячену альтруїзму, Бак і Гінзбург [31, с. 470] зробили висновок, що не існує ніяких даних про ген, що визначає альтруїстичну поведінку. Проте у людей є засновані на генах здібності передавати свої емоційні стани і формувати соціальні зв'язки. Ці успадковані аспекти соціальної поведінки роблять вірогідним те, що люди нададуть допомогу один одному, коли це буде необхідно.

Однак, на думку еволюційного психолога Е. О. Вілсона: «Полеглі герої не мають дітей. Якщо самопожертва відбуватиметься протягом кількох поколінь, то можна очікувати, що гени, завдяки яким стає можливим героїзм, будуть поступово зникати у всій популяції» [33, с. 152]. Гени, які змушують діяти безкорисливо в інтересах інших, не виживуть в ході еволюційного змагання. Проте генетичний егоїзм все ж налаштовує нас на безкорисливу поведінку для захисту роду і пошуку взаємної вигоди.

Проблема альтруїзму у вітчизняній психології

Психологічні теорії. Аналіз робіт вітчизняних учених показує, що на даний момент зібрані дані, як для детального аналізу вихідних позицій, так і для глибокого дослідження проблеми альтруїзму надалі. Загальне, що об'єднує всі підходи вітчизняних психологів - це розгляд альтруїзму як соціальної форми поведінки. Альтруїзм розглядався як психологічне утворення, що змінюється з віком при зміні соціальної ситуації розвитку і провідних потреб особи.

Таке положення ще в першій половині ХХ століття сформулював Л.С.Виготський [5, с. 1108]. Згідно з його теорією, альтруїзм є соціальним феноменом, що розвивається в процесі міжособового спілкування і спільної діяльності і значно відрізняється від інстинктивної програми, успадкованої від тварин. Таким чином, альтруїзм, базуючись на альтруїстичному інстинкті, в значній мірі викликаний діяльністю природою формування психіки і є вищим психічним феноменом. Підхід Л.С.Виготського дозволяє зрозуміти вищі форми альтруїстичної поведінки з точки зору їх культурної скерованості. Саме тому у вітчизняній психології прийнято розглядати альтруїзм як соціальну форму поведінки, що має суспільну спрямованість.

На думку О.М.Леонтьєва [13, с. 191], альтруїстичні процеси виглядають з боку спільної діяльності як кооперативна поведінка. При цьому від учасників спільної діяльності потрібно узгодження планів і зусиль, координація дій, вміння увійти в положення партнерів з взаємодії, допомоги один одному - спільна діяльність вимагає різних проявів альтруїстичної поведінки. Таким чином, альтруїстична поведінка є необхідною умовою існування групи.

А.В. Петровський розкриває поняття альтруїзму з точки зору колективізму, як групової норми, що регулює поведінку людини в колективі [2, с. 275]. Загальнішим випадком, на думку В.Р. Кейсельмана, є розуміння альтруїстичної поведінки як результату внутрішнього прийняття суб'єктом суспільних моральних норм [12, с. 158]. Нормами ж є різні суспільні правила, цінності та соціальні установки, що вироблені в даному суспільстві і необхідні для забезпечення комфортного співіснування, спільної взаємодії. В процесі виховання і соціалізації особи дані норми стають власними нормами повед-

інки, переходять в ціннісні установки людини і визначають її готовність до певного стилю поведінки.

Л.І. Божович вважає, що рівень спрямованості особи, її характер задає етичну міру альтруїстичної поведінки, в цьому випадку доцільно говорити про альтруїстичну спрямованість особи. Згідно з поглядами цього автора, альтруїстична спрямованість – це націленість суб'єкта на захист інтересів суспільства в цілому або його окремих груп [4, с. 289].

Таким чином, в психології альтруїзм - це система ціннісних орієнтацій особи, при якій центральним мотивом і критерієм етичної оцінки є інтереси іншої людини або соціальної спільноти. Альтруїзму протиставляється діаметрально протилежне явище – егоїзм (ціннісна орієнтація суб'єкта, при якій перевага віддається особовим інтересам, бажанням, потребам). Р.С.Немов розглядає альтруїзм як мотив надання допомоги і визначає його протилежним до поняття «агресія» (поведінка, спрямована на спричинення іншим шкоди) [18, с. 402].

Г.М. Андреева ототожнює поняття альтруїзм і конформність. Вступаючи до групи, людина приймає її правила, які можуть йти врозріз з потребами людини, і це вже є певним проявом альтруїзму, хоча і являється конформною поведінкою. Автор висловила думку про те, що, будучи мотивованим лише емпатією, можна, наприклад, нагодувати і дати грошей серійному вбивці, що втік з колонії. Чи можна назвати такий альтруїзм правильним [25, с 78].

У своїх дослідженнях Б.І. Додонов, Я.З. Неверовіч Л.І. Божовіч стверджують, що альтруїзм пов'язаний з домінуючим альтруїстичним мотивом і певними емоційними переживаннями, які породжують потребу людини у благополуччі іншого, бо інакше людина переживає обтяжливий стан [3, с 146]. Ф.Е. Василюк вважає, що «вищий тип ціннісного розвитку особи це здатність пожертвувати будь-яким зі своїх мотивів». Більше того, щасливи ми вважаємо себе ті, хто присвятив своє життя іншим [28, с 79].

Філософські теорії. За В. Соловйовим в основі альтруїстичної поведінки лежить здатність до співпереживання. Він говорить про те, що жалість не може мати корисливих мотивів і є її єдиною основою. Суть жалості, зовсім не в ототожненні себе з іншим, а у визнанні за іншим власного права на благополуччя [11, с. 229].

Н.П.Дубінін, І.І.Карпец і В.Н.Кудрявцев стоять на позиції соціального пріоритету в генезисних підставах альтруїзму і агресії, тому їх суть не може бути науково обґрунтована [9, с.231]. Дану позицію розділяє А.Ф.Поліс: природна передісторія певних механізмів поведінки людини, пов'язана з розвитком і збагаченням емоційності, здібності до психосаморегуляції, сприяла утворенню полів - альтруїзм і агресивність, а не біологічних передумов моральності як компонента суспільного життя [9, с. 170].

Б.Маліновський сформулював ідею про те, що всі фізіологічні потреби, способи їх задоволення, а також інстинктивні програми поведінки так або інакше включені в культуру і мають соціальний еквівалент [15, с. 124]. Він наполягав на тому, що якщо потреба і може мати фізіологічне походження, то засоби і способи її задоволення у людини будуть завжди соціальними. Головним при цьому є те, щоб людина була соціалізована у певне суспільство.

Соціальні теорії. І.П.Павлов стверджує: альтруїзм - надбання культури, пов'язане з другою сигнальною системою. Ця теорія теж мала і має своїх прихильників [19, с.323]. Підтримує таку ідею і П.Я.Гальперін. На його думку, альтруїзм займає важливе місце у вивченні проблеми структури особистості, а саме - її спрямованості [25, с. 183]. Серед сучасних дослідників дотримуються соціальної теорії Л. Чайлахян, І. Подільський, А. Балабанов [25, с. 183]. Ці учені стверджують, що етика, мораль і, зокрема, альтруїзм - це досягнення виключно людського суспільства.

В.П.Ефроїмсона розумів під альтруїзмом «всю групу емоцій, яка спонукає людину здійснювати вчинки, їй особисто невигідні і навіть небезпечні, але такі, що приносять користь іншим» [27, с. 33].

Аналізуючи добровільне дотримання норм у ситуації морального вибору, С. Г. Якобсон зазначає, що знання їх змісту, розуміння значущості і потреби в них, а також існування моральних понять виступають необхідними, але недостатніми передумовами саморегуляції моральної поведінки. «У психологічному плані безпосередньо пов'язана з моральною поведінкою моральна самосвідомість, моральне усвідомлення себе, своєї особистості» [28, с. 68].

На думку Т.П. Гаврилової [10, с. 150], емпатія може проявлятися у двох формах - співпереживання і співчуття. Співпереживання - це переживання суб'єктом тих же почуттів, що відчуває інший. Співчуття - це чужине ставлення до переживань, нещастя іншого. Перше ґрунтується більшою мірою на власному минулому досвіді і пов'язане з потребою у власному благополуччі, друге засноване на розумінні іншої людини і пов'язане з його потребами та інтересами. Звідси співпереживання більш імпульсивно, більш інтенсивно, ніж співчуття. І. Я. Мельник стверджує, що співчуття не завжди відображає емпатію, воно може виявлятися навіть безпристрасно, просто з ввічливості [17, с. 691]. Л.П.Калінінський з співавторами вважають [6, с. 152], що при розподілі емпатійних реакцій правильніше було б говорити не стільки про критерії різноскерованості потреб, скільки про ступінь емоційного залучення свого «Я» до такої реакції. Вони вважають, що співпереживання більш індивідуально, оскільки пов'язано з такою типологічною особливістю, як слабкість нервової системи, а співчуття - особистісна властивість, яка формується в умовах соціального навчання. Т.П. Гаврилова виявила, що співпереживання, як більш безпосередня концентрована форма емпатії, характерна більшою мірою для молодших школярів, а співчуття як більш складна опосередкована моральним знанням форма емпатійного переживання - для підлітків.

І.М.Багмет вважає, що не треба оцінювати інстинктивну поведінку як альтруїстичну чи егоїстичну. Тільки дії, які поперед свободи вибору можуть отримувати подібне оцінювання. Альтруїзм, заснований на емпатії, любові до інших - це властивість, яким наділена тільки людина [12, с. 274].

Еволюційні теорії. Родоначалник генеалогії В.П.Ефроїмсон стоїть на генезисній позиції, констатує, що альтруїзм спостерігається у поведінці багатьох видів: від комах до ссавців [27, с. 34]. Такі погляди поділяє і Ф.Г.Добрянський, який вважав, що альтруїстичні почуття «генетично запрограмовані» в особистості і сприяють тим самим виживанню виду у боротьбі за існування [27, с. 39]. Головна ідея еволюційної теорії полягає в тому, що

для індивіда доцільною є лише та активність, яка забезпечує виживання його роду. Люди, схильні безкорисливо діяти в інтересах інших, не зможуть вижити в ході еволюційних змагань, тому доцільний тільки добре вивірений альтруїзм, що забезпечує захист роду (тих, які генетично схожі з нами) і пошук взаємної вигоди. Однією з таких доцільних форм альтруїзму є батьківська і материнська відданість і любов до своїх дітей. В цьому контексті пояснень: альтруїзм по відношенню до дітей є бажаним, оскільки це забезпечує збереження генів в наступних поколіннях, і тому батьки, як правило, віддані дітям, хоча не завжди відчувають взаємність, тому що діти менш зацікавлені у збереженні генів батьків. Таким чином, люди генетично запрограмовані надавати допомогу близьким родичам - це забезпечує виживання загальних генів. В умовах важких катаклізмів, природних лих, що загрожують життю, визначається порядок, кому слід надавати допомогу: спочатку молодшим, потім старшим, спочатку родині та близьким, потім друзям, сусідам та усім іншим. Розвиваючи ці ідеї, еволюційні психологи звертають увагу, що діє також і етнічний внутрішній груповий фаворитизм, тобто турбота про тих, у кого такі ж гени. Виходячи з цього, люди більше генетично запрограмовані на допомогу тим, хто схожий на них, на допомогу близьким.

Серед сучасних вчених цю точку зору підтримують такі вчені, як: Б.Медников [16, с. 234], В.Вельхов, С.Розанов, Г.Іваницький, Н.Сахарова, Ю.Рочев, С.Шноль. Ці вчені вважають, що альтруїстична поведінка властива не тільки людині, а й багатьом тваринам, і ця позиція має генетичну основу. [10, с. 3]. Це доводять різними прикладами поведінки птахів, дельфінів, щурів і т.д.

Таблиця 1

ВЧЕНІ	ТЕОРІЇ			
	Психологічні	Філософські	Еволюційні	Соціальні
ЗАРУБІЖНІ	А.Фрейд, К.Хортні, Е.Фромм, К.Юнг, М.Кляйн	О.Конт, К.Гілліган, Н.Ноддінгс	Ч.Дарвін, Г.Спенсер, Р.Докінс	А.Гоулднер, С.Боуел, Х.Джінтіс
ВІТЧИЗНЯНІ	Л.С.Виготський, О.М.Леонтєв, В.Р.Кейсельман, Г.М.Андреева, Я.З.Неверович, Л.І.Петровський, Л.І.Божович	В.Соловьов, М.П.Дубінін, І.І.Карпець, В.М.Кудрявцев, А. Ф.Поліс, Б. А.Малиновський	Б.Медников, В.Вельхов, С.Розанов, Н.Сахарова, Ю.Рочев, С.Шноль, Г.Іваницький, Г.Добржанський	В.Ефроїмсон, С.Г.Якобсон, Т.П.Гаврилова, І.Я.Мельник, І.М.Багмет, Л.П.Калінський

Висновки

Проаналізувавши різні підходи, з'явилися наступні питання:

1. Альтруїст (незалежно від теорії, до якої ми будемо його відносити) може жити без почуття власної важливості і власної гідності, або для нього, як людської істоти, принципова наявність егоїстичних цілей? По суті, не досліджено питання, ким у суспільстві є альтруїст - інструментом допомоги людям та облаштування життя, або егоїстичною особистістю з яскраво вираженими культурними та морально-етичними цінностями.

2. Альтруїзм - це область взаємин суто індивідуальних проявів конкретної людини, або ж він може бути груповим проявом. Що ми хочемо бачити і що бачимо під захисними формами альтруїзму, як їх вірно відрізнити від егоїстичних проявів?

3. Чи існує генетичний зв'язок між альтруїзмом і батьками дитини? Чи може він бути названий рефлексом природженим і реалізованим залежно від конкретної ситуації? Вивчаючи області альтруїзму, а саме любов, мораль, гуманність, справедливість, доброчесність, розсудливість, безкорисливість, відповідальність, самопожертву, повагу, бачимо, що досліджень та наукових досягнень вистачає, але єдиної думки немає. Отже, ці принципово важливі області та сфери альтруїзму вимагають узагальненого ставлення до їх існування і однакової, об'єктивної оцінки.

Основна відмінність зарубіжних теорій від погляду на альтруїзм вітчизняних психологів полягає в тому, що альтруїстичні процеси розглядаються в основному в групах незнайомих людей, не об'єднаних ні загальними інтересами, ні спільною діяльністю. Подібний підхід розглядає кооперативну поведінку в «чистому вигляді» і в цьому є великий плюс, тоді як дозволяє вивчити його в більш рафінованому вигляді, ніж тоді, коли він включений у загальний процес спільної діяльності. Проведений аналіз різних поглядів на феномен альтруїзму показав, що існує багато різних концепцій і вони значною мірою збагачують один одного, але поки що немає єдиної точки зору на зміст і структуру альтруїзму, не виявлено його специфіку, існує невизначеність даного поняття. Таким чином, альтруїзм є не тільки властивістю людської психіки, альтруїзм розвивається в тісному взаємозв'язку з соціальними установками, розвитком особистості і моральним вибором.

Література

1. Антилогова Л. Н. Альтруизм и его роль в профессиональной деятельности социального работника / Антилогова Л. Н. - Социальная работа в Сибири. Сборник научных трудов. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. - 44 с.

2. Акулов А. Е. Энергетическая стоимость социального поведения мышей при активации неспецифического иммунитета / Акулов А. Е. - Том 70. № 4, июль-август, 2009. - 284 с.

3. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения // Психологические проблемы социальной регуляции поведения / Бобнева М. И Петровский Д.В., Мошкин М.В, - М., 1976. — 171 с.

4. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Божович Л. И. — СПб: Питер, 2008. - 400 с.

5. Выготский Л.С. Психология развития человека / Выготский Л.С. — М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. — 1136 с.

6. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии / Гаврилова Т.П. - Вопросы психологии, №2, 1975. — 158 с.
7. Гаузе Г. Ф. Эгоизм или альтруизм? / Гаузе Г. Ф., Карпинская Р. С. - Вopr. Философии, № 9, 1978. — 150 с.
8. Докинз Р. К. Эгоистичный ген / Докинз Р. К. - М.: Мир, 1993. - 317 с.
9. Дубинин, Н. П. Генетика, поведение, ответственность: О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения [Текст] : юридическая литература / Н. П. Дубинин, И. И. Карпец, В. Н. Кудрявцев. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Политиздат, 1989. - 351 с.
10. Кант И. Лекции по этике. / Гусейнов А.А. (общ. ред., сост. и вступ. ст.). - М.: Республика, 2000. - 431 с.
11. Калининский Л.П. Функциональная классификация эмпатии как феномена социальной перцепции / Калининский Л.П., Богданова Н.В., Петрова Т.Е., Смоленская Л.М. - Психология общения и проблемы коммунистического воспитания: Тезисы докладов. — Омск, 1981. — 512 с.
12. Кейсельман В.Р. Альтруизм: так называемое добро / Кейсельман (Дорожкин) В.Р. - Симферополь: «Таврия», 2010. - 348 с.
13. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / Леонтьев А.Н. - М., 1975. - 304 с.
14. Майерс Дэвид. Социальная психология / [пер. с англ. И. А. Карпиков]. — СПб-б: Питер, 1998. — 688 с.
15. Малиновский Б. Научная теория культуры / Бронислав Малиновский; [пер.с англ. И. В. Утехина]; сост. и вступ. ст. А К Байбурина. 2-е изд., испр. — М.: ОГИ, 2005. — 184 с. — (Нация и культура: Научное наследие: Антропология).
16. Медников Б. М. «Избранные труды. Организм, геном, язык.» / Медников Б. М.— М.: Т-во научных изданий КМК., 2005. — 452 с.
17. Мельник І.Я. Психологічні особливості формування просоціальної поведінки молодшого школяра // Проблеми сучасної психології / Мельник І.Я. - № 8, 2010. — 700 с.
18. Немов Р.С. Психология / Немов Р.С. - В 2-х т., т. 1. - М., 1994. - 576 с.
19. Павлов И.П. Избранные труды / Павлов И.П. - М.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1951. — 616 с
20. Психологическая система П.Я. Гальперина [Текст] : к 100-летию со дня рождения П.Я. Гальперина / П.Я. Гальперин, А.И. Подольский, М.А. Степанова и др // Вопросы психологии. - 2002. - N5. — 134 с.
21. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. - 2-е изд., - М., 1990. - 494 с.
22. Скиннер. Б.Ф. «По ту сторону свободы и достоинства» // Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. - 398 с.
23. Фрейд А. Теория и практика детского психоанализа // М.: Эксмо-Пресс, 1999. - Т.1. — 384 с.
24. Фромм Э. Душа человека // М.: Республика, 1992. — 648 с.
25. Чайлахян Л. М. Истоки происхождения психики или сознания / Чайлахян Л. М. - Пуццино, 1992. — 358 с.
26. Швейцер А. Культура и этика //Благоговение перед жизнью. — М., 1992. — 296 с.

27. Эфроимсон В. П. Родословная альтруизма / В. П. Эфроимсон // Новый мир. — 1971. — № 10. — С. 27-49.

28. Якобсон С. Г. Психологические проблемы этического развития детей / Софья Густавовна Якобсон. — М.: Педагогика, 1984. — 144 с.

29. Bowles, S., & Gintis, H. (2002). Homo reciprocans. Nature, 415, 125-128.

30. Brechon P. Les valeurs des Francais. Evolutions de 1980 a 2000. - Paris, 2000. - 150 p.

31. Ginzburg, K., Solomon, Z., Dekel, R., & Neria, Y., Bak, M.; (2003). Battlefield functioning and chronic PTSD: Associations with perceived self- efficacy and causal attribution. Personality and Individual Differences, 34, 463-476.

32. Pilyavin G. Alman, Kaller Peter. Costly punishment across human societies.// Science. 2006. Vol. 312. p . 1767-1770.

33. Wilson E.O. On human nature. Harvard Univ. Press, 1978. — 234 p.

ПРОБЛЕМИ ДІАЛОГОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

УДК: 378.14+8083+8-83

Черненко Н.М.

У статті теоретично обґрунтовані складові діалогової комунікації, презентовано результати пілотного дослідження щодо визначення рівня готовності майбутніх випускників до діалогової комунікації та існуючих проблем у сучасному освітньому процесі.

Ключові слова: діалог, комунікація, діалогова комунікація.

ПРОБЛЕМЫ ДИАЛОГОВОЙ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Черненко Н.М.

В статье теоретически обоснованы составляющие диалоговой коммуникации, представлены результаты исследования по определению уровня готовности будущих выпускников к диалоговой коммуникации и проблем в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: диалог, коммуникация, „диалоговая коммуникация.

PROBLEMS OF DIALOGUE COMMUNICATION IN MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Chernenko N.M.

In article the components of dialogue communications are theoretically grounded, the results of research by definition of level of readiness of the future graduates to the dialogue communications and problems in modern educational process are presented.